

אירועי הירי בגבול רצועת עזה וישראל: דוח ועדת החקירה של מועצת זכויות האדם של האו"ם

פנינה שרביט ברוך

הדוח של ועדת החקירה שהוקמה בהחלטת מועצת זכויות האדם של האו"ם לחקור את אירועי הירי על גבול הרצועה, קובע שיש יסוד סביר להאמין שהירי של חיילי צה"ל על מפגינים באזור גדר הגבול היה בלתי חוקי ברוב המקרים של המקרים ואף עשוי להיחשב כפשע מלחמה או כפשע נגד האנושות. על פי הדוח, האחריות נופלת על מי שביצע את הירי, כולל המפקדים בשטח, וכן על מי שניסח או אישר את הוראות הפתיחה באש. הוועדה אף מבקשת כי הדוח המלא וכלל החומרים שנאספו יועבר לבית הדין הפלילי הבינלאומי. הפער העצום, הניכר בין העמדה המפורטת בדוח לבין עמדת ישראל, נובע בעיקר מכך שהדוח מאמץ לחלוטין את הזווית של הקורבנות הפלסטינים, תוך תיאור האירועים כהפגנות אזרחיות שלא הצדיקו שימוש בכוח וללא התייחסות למציאות המורכבת של האירועים. כמו הדוחות הקודמים על פעילות ישראל, אין ספק שהדוח הנוכחי ישמש לניגוחה בזירה הבינלאומית וכבסיס להצפת יוזמות להטלת סנקציות או הגבלות עליה. בפרט, העברת הדוח והחומרים שנאספו על ידי הוועדה לתובעת בית הדין הפלילי, אשר כבר בודקת מקרים אלה, עשויה להשפיע על החלטתה האם לפתוח בחקירה בגין אירועים אלה. עם זאת, חד הצדדיות שבדוח תמנע, יש לקוות, הסתמכות של גורמים מקצועיים על מסקנותיו כלשונן.

ב-25 בפברואר פורסם [הדוח של ועדת החקירה](#) שהוקמה בהחלטת מועצת זכויות האדם של האו"ם לחקור את אירועי הירי על גבול הרצועה שהחלו ב-30 במארכ 2018. ישראל לא שיתפה פעולה עם הוועדה ולחברי הוועדה לא התאפשרה כניסה לרצועה. השורה התחתונה של הדוח היא שיש יסוד סביר להאמין שהירי של חיילי צה"ל על מפגינים באזור גדר הגבול היה בלתי חוקי ברוב המקרים של המקרים ואף עשוי להיחשב כפשע מלחמה או כפשע נגד האנושות. על פי הדוח, האחריות נופלת על מי שביצע את הירי, כולל המפקדים בשטח, וכן על מי שניסח או אישר את הוראות הפתיחה באש. מצוין בדוח כי הוועדה ריכזה מידע על זהות המבצעים של ההפרות והיא מבקשת כי מידע זה, יחד עם הדוח המלא וכלל החומרים שנאספו, יועבר לבית הדין הפלילי הבינלאומי, שם מתנהלת בדיקה מקדמית לגבי פשעים שיתכן שבוצעו בשטח הפלסטיני הכבוש, וכן לרשויות חקירה של מדינות שמבקשות לחקור את האירועים. כן קורא הדוח למדינות להפעיל סמכות שיפוט בתחומיהן בגין הפשעים המתוארים בו וכן לשקול הטלת סנקציות, כולל בדרך של מניעת נסיעה והקפאת נכסים, על מי שמזוהים כאחראים לביצוע הפשעים.

על פי הדוח, מדובר בהפגנות אזרחיות במהותן, בעלות מטרות מדיניות, וכי למרות אירועי אלימות במסגרתן, הן לא היו חלק ממערכה צבאית. לפיכך, המסגרת המשפטית הרלבנטית היא של אכיפת חוק וחלים דיני זכויות האדם, על פיהם ניתן להשתמש בכוח קטלני רק במקרים של הגנה עצמית או כדי להגן על אחרים מאיום מידי לחיים, שמשמעו איום בטווח של שניות ולא של שעות, וכאשר הכוח נחוץ ומידתי. הוועדה קובעת כי, כאשר התנהלה פעילות לחימתית שקשורה

לעימות המזוין בין הצדדים, ניתן להצדיק הפעלת כוח קטלני נגד מי שנוטל חלק ישיר בפעילות הלחימה גם בהעדר איום מידי על פי המשפט הבינלאומי ההומניטרי (דיני העימות המזוין).

הדוח מתמקד בנפגעים הפלסטינים ומפרט רשימות של מקרי הרג ופציעה, מבלי להתייחס כמעט בכלל לאיום שנבע מן האירועים על ישראל, למעט אזכור קצר לפיו ישראל טענה כי ראתה בהפגנות איום ביטחוני חדש, בשל הקשר שלהן לארגונים המזוינים הפלסטינים והיותן מסווה לביצוע "פעילות טרור" וכי חציית הגדר נתפסה כאיום מידי.

על פי הדוח, נבחנו 189 מקרי מוות של פלסטינים, מתוכם 183 מירי חי, וכן 300 מקרים של פציעה מירי חי במהלך ההפגנות. הדוח מעריך כי נפצעו 6103 אנשים מירי ואלפים נוספים מגז מדמיע. הדוח מציין כי בישראל נהרג חייל אחד, ארבעה חיילים נפצעו ונגרם נזק לרכוש כתוצאה מבלוני תבערה. הדוח קובע, כי למעט לגבי שני נפגעים - האחד שירה לעבר חיילי צה"ל והשני שניסה לתקוף חיילים בסכין - בכל שאר המקרים השימוש בירי חי על ידי חיילי צה"ל היה בלתי חוקי. החיילים ירו במפגינים אשר עמדו במרחק רב מהכוחות ועסקו בפעילות אזרחית, מבלי שהיו סכנה מיידית או עסקו בפעולות איבה. הדוח מרחיק לכת וגורס כי הצלפים של צה"ל תקפו באופן מכוון ילדים, אנשי צוות רפואי, עיתונאים ונכים, למרות שראו שמדובר באוכלוסיות אלו אשר זכאיות להגנה מיוחדת. הדוח קובע כי ניתן היה להשתמש באמצעים פחות קטלניים וכי היו אמצעי הגנה מספקים, ולכן השימוש בכוח קטלני היה בלתי נחוץ ובלתי מידתי. הדוח אינו מפרט באלו אמצעים אחרים מדובר. הדוח מסכם כי הירי מהווה הפרה של הזכות לחיים שבדיני זכויות האדם ושל עקרון האבחנה שבמשפט הבינלאומי ההומניטרי, האוסר על פגיעה מכוונת באזרחים.

הדוח מוצא שבין ההרוגים היו 29 אנשי כוחות מזוינים פלסטינים (וכן 18 נוספים שלא זוהו בוודאות). עם זאת, כיוון שמדובר באירוע של אכיפת חוק ולא של לחימה פעילה, אזי עצם ההשתייכות לכוחות אלה אינה מהווה הצדקה משפטית להרוג, אלא אם היו ההרוגים מעורבים בפעילות לחימתית בעת הירי או היו איום מידי. על פי הדוח, ההיתר בהוראות הפתיחה באש לירות לרגלי "מסיתים ראשיים" מהווה חריגה מהמקרים המצדיקים שימוש בנשק קטלני כיוון שאין מעמד כזה במשפט הבינלאומי. הדוח אינו כולל ניתוח משפטי מפורט של קביעה זו.

עוד מציין הדוח כי ישראל ביצעה מספר תחקירים ופתחה חמש חקירות פליליות, אולם גורס כי עליה לחקור גם את כל שאר המקרים. כן מצוין כי לאור העדר נטילת אחריות על ידי ישראל על אירועים שהתרחשו במבצעים קודמים ולאור התבטאויות של בכירים בישראל, יש ספק רב בדבר הנכונות של ישראל לבחון את פעילות צה"ל וההנהגה הפוליטית שהייתה אחראית על הוראות הפתיחה באש. בנוסף, על פי הדוח, ישראל נמנעת מלפצות את הקורבנות וחוסמת את דרכם לתבוע פיצויים בבתי המשפט בישראל.

הדוח מתייחס גם למצור על רצועת עזה והשלכותיו ההומניטריות, לקריסת מערכת הבריאות באזור, שהוחמרה בשל הצורך לטפל בפצועים הרבים, ולהגבלות שהטילו ישראל ומצרים על יציאת פצועים מעזה לקבלת טיפול רפואי. נקבע שמדובר בהפרה של הזכות לחיות בכבוד וכן בהפרת חובות ישראל כלפי תושבי עזה, בתור הכובש של השטח. על פי הדוח, ישראל אף הפרה את חופש הביטוי והזכות להפגנה, את אמנת זכויות הילד ואת החובה לתת הגנה מוגברת לעיתונאים ולצוותי רפואה במצבי לחימה. אשר לחמאס, הדוח מסתפק בהערה לפיה חברים בוועדה שארגנה את ההפגנות, כולל חמאס, עודדו שימוש בבלוני ועפיפוני תבערה וכי הרשויות השולטות בעזה

(ככינון בדו"ח) נכשלו במימוש חובתן לפעול למניעת השימוש באלה לעבר ישראל. מנגד, אין התייחסות לאחריות חמאס למעשי האלימות והטרור שהתרחשו במסגרת האירועים ולכך שסיכן במכוון אזרחים תוך הצבתם בקו האש.

עמדתה של ישראל, שלא שיתפה פעולה עם הוועדה, הוצגה במפורט במסמכים פומביים שהייתה לוועדה גישה אליהם, כולל [באתר של דובר צה"ל](#) ו**בהודעות שהוגשו לבג"ץ**. לפי האמור בהם, הוראות הפתיחה באש תאמו את ההוראות החלות במצבים של אכיפת חוק, תוך התייחסות לקיומו של עימות מזוין בין ישראל לחמאס. ההוראות לא התירו ירי קטלני נגד המפגינים, למעט במקרה בו ההתפרעויות האלימות יצרו סכנה אמיתית ומידית לפגיעה בחיילים או באזרחים ישראלים ורק כאמצעי אחרון. במסגרת האירועים, שהתנהלו במשך שעות במהלך חודשים רבים, היו מקרים בהם ההתפרעויות הפכה אלימה במידה המאיימת על החיילים והאזרחים, כאשר המוני מתפרעים מנסים להרוס את הגדר והתשתיות הביטחוניות שלאורכה. בנוסף, היו אירועי ירי והשלכת מטענים לעבר חיילים בחסות ההתפרעויות. במצבים כאלה, ולאחר מיצוי אמצעים לא קטלניים, התירו ההוראות לירות לעבר רגליו של מי שזוהה כמסית או מתפרע ראשי. בנוסף הותר לירות לעבר מי שזוהה כחבר בכוחות המזוינים של החמאס או כמבצע פעילות לחימתית, כגון ירי או הנחת מטענים. לפי עמדת ישראל, לא נכון להתייחס להתפרעויות כהפגנות אזרחיות בתוך מדינה, אלא כאל אירועים אלימים, המכוונים על ידי חמאס, שנמצא בעימות מזוין מול ישראל, לאורך גבול בין ישראל לבין שטח הנמצא בשליטתו. כן יש לקחת בחשבון, שאם המון פלסטיני היה חודר לישראל לעבר הישובים הצמודים לרצועה היה נגרם הרג רב בהרבה. זאת, עקב הצורך להפעיל יותר כוח ובאופן פחות מדויק. ישראל אף מדגישה כי עתירה שתקפה את הוראות הפתיחה באש נדחתה על ידי בג"ץ, שאישר את הניתוח העובדתי והמשפטי של המדינה.

הפער העצום, הניכר בין העמדה המפורטת בדוח לבין עמדת ישראל, נובע בעיקר מכך שהדוח מאמץ לחלוטין את הזווית של הקורבנות הפלסטינים, תוך תיאור האירועים כהפגנות אזרחיות שלא הצדיקו שימוש בכוח וללא התייחסות למציאות המורכבת של האירועים. בפרט אין התייחסות להשלכות של קיומו של עימות מזוין בין ישראל לחמאס, שהאירועים מתרחשים על הגבול ביניהם ובמעורבות פעילה של גורמי חמאס. לכן, הגם שהוועדה וישראל מסכימים שירי קטלני מוצדק ככלל במצבים של סכנה מידית ומוחשית לחיים או לגוף, הרי שהניתוח של כל אחד מהם אשר למה מהווה סכנה כזו שונה לגמרי.

כמו הדוחות הקודמים על פעילות ישראל, אין ספק שהדוח הנוכחי ישמש לניגוחה בזירה הבינלאומית וכבסיס להצפת יוזמות להטלת סנקציות או הגבלות עליה. בפרט, העברת הדוח והחומרים שנאספו על ידי הוועדה לתובעת בית הדין הפלילי, אשר כבר בודקת מקרים אלה, עשויה להשפיע על החלטתה האם לפתוח בחקירה בגין אירועים אלה. עם זאת, חד הצדדיות שבדוח תמנע, יש לקוות, הסתמכות של גורמים מקצועיים על מסקנותיו כלשונן.